

НАСИЛСТВО

Училиштата по мерка на детето мора да бидат безбедна средина за психосоцијалниот и физички развој на учениците. Тоа значи дека пред сè, не смеат да бидат толерантни на која и да е форма на насиљство.

Училиштата по мерка на детето мора да бидат безбедна средина за психосоцијалниот и физички развој на учениците. Тоа значи дека пред сè, не смеат да бидат толерантни на која и да е форма на насиљство.

НАСИЛСТВО е секоја намерна употреба на физичка или психолошка сила/моќ. Може да биде во форма на закана или пак да вклучува употреба на сила, насочена кон себе си, кон друго лице, или кон некоја група или заедница. Завршува (или може да заврши) со физичка повреда, со смрт, со психичка штета, со нарушувања во развојот, или со загуба.

(Светска Здравствена Организација)

НАСИЛСТВО може да спроведува

- возрасен врз едно или повеќе деца
- дете врз едно или повеќе деца
- група деца врз едно или повеќе деца
- дете или деца врз еден или повеќе возрасни
- дете/деца или возрасен/возрасни врз предмети или објекти

Не постои насиљство кое е оправдано или кое може да биде од корист за оние кои го трпат. Исто така, голема заблуда е дека децата „така растат“, односно дека тепачките, навредите, закачките, буткањата или застрашувањата мора да бидат дел од сечие детство.

Насилно однесување во училиште се јавува најчесто кога децата или возрасните сакаат:

- да покажат колку се силни или моќни
- некому да нанесат некаква штета или да го/ја повредат
- некого да казнат на начин кој повредува
- да спречат несоодветно однесување на начин кој повредува

Во училиштен контекст, се разликуваат неколку облици на насиљство: физичко, психолошко и сексуално. Посебни типови кои се карактеристични за училиштето се и малтретирањето и вандализмот.

Што е физичко насилиство?

ФИЗИЧКОТО насилиство е најлесно препознатлив облик. Тоа ги опфаќа сите облици на однесување преку кои на други лица им се нанесува физичка болка или повреда. Може да доведе до полесни и потешки повреди, но и до усмртување на жртвата. Иако прво нешто што ни паѓа на ум кога се зборува за физичкото насилиство се **тепачките**, уште многу облици на агресија спаѓаат во оваа група:

- штипење, гребење и бодење
  - ставање сопки
  - принудно влечење (пример: за облека, за коса или за делови од телото)
  - стискање и притискање некого
  - удирање со дел од телото (пр. клоцање, удирање со глава, удирање шлаканица, бокс или „чврга“)
  - удирање со предмет (пример: со кревда, со дневник, со стапче)
  - удирање од предмет (пример: од клупа, од сид, од врата)
  - нанесување повреди со ладно оружје (пример: со нож, со боксер, со ланец, со шипка)
  - нанесување повреди со огнено оружје (пример: со пиштол, со петарда) и т.н.
- Во меѓународната студија за испитување на однесувањето на младите во врска со здравјето, во 2002 година за Македонија се добиени следниве податоци: 16% од девојчињата и 35% од момчињата на 11 години влегле во тепачка во последните неколку месеци пред истражувањето. Кај момчињата од 13 години, процентот се искачил дури до 42%. Кај нас, како и во другите земји во светот, момчињата многу почесто применуваат физичко насилиство од девојчињата, но и почесто се жртва на побрутални форми на физичка агресија. За среќа, во Македонија нема многу случаи на физичко насилиство во училиштата кои завршуваат со усмртување на жртвата, но, постојат дури и такви.

Иако физичкото казнување на учениците е забрането со Законот за основно образование, истражувањата на тимот од проектот Училишта по мерка на децата спроведено во 2008 година, покажа дека некои наставници сеуште го применуваат: удираат, фрлаат кревди или ги принудуваат учениците да стојат во место подолго време. Дури 55% од учениците се изјасниле дека во нивното училиште има барем неколку наставници кои физички ги напаѓаат.

Посебен облик на насилиство кое е физичко, но не е насочено кон луѓе, туку кон предмети, е **ВАНДАЛИЗАМ**. Вандалско однесување постои тогаш кога злонамерно се оштетуваат предмети или објекти во туѓа сопственост.

Примери за вандализам се:

- кршење прозорци, опрема во тоалетите, столчиња
- дупчење гуми на возила
- пишување по сидови, клупи или друг мебел
- внесување вирус во компјутер

Што е психичко насилиство?

Најтешко за идентификување и сузбивање е ПСИХИЧКОТО НАСИЛСТВО.

Кога некој применува психичко насилиство, всушност ги повредува чувствата и достоинството на жртвата. Следните облици на однесување се сметаат за психичко насилиство:

- навредување, исмејање и критикување пред други (пример: давање погрдни имиња, припишување негативни особини...)
- користење пакости
- заканување и застрашување
- изнудување (пример: пари, признание) и принудување (пример: да се избега од час, да се каже лага)
- игнорирање и отфрлање некого
- озборување и ширење невистини за други
- носење оружје (пример: нож, метален боксер, пиштол)
- земање нешто туѓо без прашање и оштетување нешто туѓо и слично

Последиците од психичкото насилиство можат да бидат многу подолготрајни од оние на физичкото. Најчесто, учениците жртви на психичко насилиство губат самодоверба, не сакаат да одат на училиште, добиваат слаби оценки, се повлекуваат во себе, имаат главоболки, проблеми со варењето и слични здравствени нарушувања. Во истражувањето на тимот од Училиште по мерка на детето, добиено е дека дури 18% од учениците изјавуваат дека често или многу често биле навредувани од врсниците со тоа што биле викани со погрдни имиња, а на такво нешто сведочеле 69% од учениците. Во истото истражување, 47% од учениците велат дека барем неколку наставници во училиштето ги навредуваат учениците пред целиот клас, а 52% тврдат дека барем неколку наставници во училиштето ги застрашуваат учениците.

Што е малтретирање (булинг)?

Малтретирањето (булинг) е друг посебно издвоен вид на насилиство. Се одликува со повторувано потчинување на помалку мажен/на ученик/чка било со психолошки или пак со физички методи, од страна на помажен/на ученик/чка или група ученици. Секој ден стотици деца одат на училиште стравувајќи дека ќе се соочат со најразлични понижувања кои им ги приредуваат врсниците што ги малтретираат – заканувања, принудувања, дофлување навредливи зборови пред другите и удирање се само најчестите форми преку кои овие насилини ја покажуваат својата „надмоќ“. Уште поскриен булинг (а со тоа и потежок за идентификација) е тој кога навидум, жртвата и агресорот другаруваат, а всушност, агресорот шире невистини кои и штетат на жртвата или прави сè таа да биде изолирана од другите.

Најважната карактеристика на булингот е тоа што жртвата е изложена на малтретирање во подолг временски период, а не само инцидентно. Кога при тоа ќе се земе предвид дека жртвата ја нема моќта што ја има агресорот, а која може да биде од најразличен извор (на пример, физичка сила, или богати родители, или пак, омиленост во друштво), станува јасно дека спротивставувањето е многу тешко. Згора на тоа, насилиникот тешко дека туку-така ќе се откаже од вршењето на насилиство, бидејќи сосема свесно го прави тоа и ужива во реакциите на жртвата (која пак, најчесто се повлекува, трпи и страда насамо).

Меѓународната студија за однесувањето на младите во врска со здравјето од 2002 година утврдила дека во Македонија 24% од девојчињата на 11 години, и 31% од момчињата на истата возраст биле жртва на малтретирање. На 13 годишна возраст, процентот на жртви на малтретирање порастал: 29% од девојчињата и 36% од момчињата признале дека биле малтретирани во последните месеци пред истражувањето.

Агресорот којшто малтретира има потреба да покаже колку е силен/на, важен/на, но не знае како посоодветно да го направи тоа, па нанесува болка некому и/или понижува некој друг.

Кој е најчесто жртва на малтретирање?

Учениците кои според некоја своја особина насилиникот ги доживува како послаби од себе, имаат сериозни шанси да станат негови/нејзини жртви - помалите ученици, ученици со пречки во развојот, ученици припадници на етничките малцинства, повлечените, срамежливите и слично. Жртвите можат да реагираат на два начина: пасивно (се повлекуваат во себе и плачат, но не се спротивставуваат) и реактивно (повремено избувнуваат во агресија, најчесто кон другите помали деца).

Што е секунално насилиство?

Оваа форма на насилиство е комбинација која во себе содржи и физичка и психичка агресија, но е издвоена како посебна бидејќи се однесува на интимата, односно секуналноста на лицата врз кои се спроведува. Како вршители на секунално насилиство може да се јават:

- соученик/соученичка, наставник/наставничка, директор/директорка или друг возрасен во училиштето и вон него
- лице од ист или спротивен пол
- лице кое не е ни свесно дека неговото/нејзиното однесување претставува секунално насилиство – важно е дека жртвата го доживува неговото/нејзиното однесување како секунално насилиство

Постојат три типа сексуално насилиство кои се разликуваат според интензитетот.

1. СЕКСУАЛНОТО ВОЗНЕМИРУВАЊЕ е облик на однесување при кој насилиникот пред сè го повредува достоинството на жртвата, со најразлични вербални и/или физички постапки. При тоа, не доаѓа до сексуален контакт, односно контактот се сведува на допирање.

Кај нас, законодавецот го дефинирал сексуалното вознемирување на следниот начин: „Сексуално вознемирување е несакано вербално, невербално или физичко однесување од сексуален карактер, чија цел или последица е повреда на достоинството на едно лице, особено кога се создава застрашувачка, непријателска, деградирачка, понижувачка или навредлива атмосфера.“ (Закон за еднакви можности меѓу жените и мажите, Службен весник на Р. Македонија)

Возрасните во училиштето сексуално вознемируваат ученик или ученичка кога:

- непотребно и непосакувано физички ги допираат (пример: бакнуваат, галат, штипнуваат, потчукнуваат)
- прават шеги и непотребно користат зборови со сексуално значење (пример: користење пцовки, кажување „мрсни“ вицови)
- им пишуваат и/или им праќаат пораки со сексуално значење (пример: електронски пораки, графити)
- им даваат коментари со сексуално значење (пример: даваат комплименти за физички изглед)
- употребуваат гестикулации со сексуално значење (пример: покажување среден прст)
- ги сиркаат (пример: во тоалети и соблекувални, „под фустан“)
- им фотографираат интимни делови од телото
- озборуваат со сексуално значење (пример: зборуваат кој кому му се допаѓа, кој бил чие момче)
- им поставуваат прашања за нивниот интимен живот
- ги изложуваат на порнографски материјал
- им вршат упад во приватноста (без дозвола читаат СМС пораки, дневници и сл.)
- повторувано ги повикуваат насамо
- користат други облици на однесување со/кон учениците, кои имаат сексуално значење, а со кои предизвикуваат повреда на достоинството на лицето и/или создаваат непријателско, заканувачко или понижувачко опкружување

Кога учениците сексуално ги вознемираат возрасно лице од училиштето, тие ретко кога се осудуваат таквото нешто да го пријават кај родителите или другите возрасни во училиштето, поради срам или страв од последиците. Затоа, многу е важно со учениците да се зборува и да се охрабруваат да пријавуваат случаи на сексуално вознемирување.

Врсниците сексуално вознемираат ученик или ученичка кога ги прават истите работи што се наведени кај возрасните, а притоа, таквите работи им пречат на другите, кои така стануваат жртви на сексуално насилиство. Се чини дека возрасните во училиштето се многу малку свесни за овој тип насилиство, бидејќи го третираат како пубертетско „додворување“. Но, разликата е јасна – сè додека некое однесување со сексуална конотација жртвата го доживува како непосакувано, тоа не е израз на симпатија, туку насилиство.

Резултатите од едно испитување извршено во Македонија² со ученици од 7. и 8. одделение, покажува дека во основните училишта меѓуврсничкото сексуално вознемирање е многу присутно: 72% од девојчињата и 60% од момчињата се изјасниле дека им се случило за нив да се шират гласини со сексуална конотација, на 63% од девојчињата и 22% од момчињата им биле упатувани гестикулации со сексуално значење, а 47% од девојчињата и 17% од момчињата биле допирани без да сакаат. Општо земено, слично како и во другите земји, девојчињата се почесто жртви, а момчињата се почесто вршители на овој тип насилиство.

Важни информации во врска со сексуалното вознемирање

- Ученик/чка, со оглед на тоа дека се работи за малолетник/чка НЕ МОЖЕ сексуално да вознемира возрасно лице во училиштето.
- Ученичка којашто „превокативно“ се облекува, ниту некого сексуално вознемира, ниту може да ја третираме како поодговорна доколку стане жртва на сексуално насилиство од некоја која е помалку атрактивно облечена. Кодексот на соодветно облекување може да се дефинира во секое училиште, но тоа нема врска со сексуалното вознемирање.
- Ниту една жртва на сексуално вознемирање не е задоволна затоа што е „центар на внимание“ кога е подвргната на овој облик на насилиство

2. СЕКСУАЛНОТО ЗЛОСТАВУВАЊЕ (силување) во школски контекст се случува тогаш кога децата се користат за сексуално угодување на возрасен или постаро дете, при што детето-жртва е ставено во ситуација да посматра или да учествува во сексуални активности.

3. СЕКСУАЛНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА би се случила доколку учениците сексуално се искористуваат за стекнување сексуални задоволства, но и финансиска корист. Се разбира, овој облик на насилиство е незамислив во училиштен контекст.

² Извор: Кениг, Н. (2009). „Превокативните“ девојчиња и „неосетливите“ момчиња: Меѓуврсничко сексуално вознемирање и креирање полово нееднаква атмосфера во основните училишта. *Ревија за социјална политика*, Freidrich Ebert Foundation, 2/3, стр. 232-245.

Кои се последиците на насилието во училиште?

Ефектите што насилието ги има врз учениците можат да бидат трајни или привремени, видливи или невидливи. За среќа, само мал дел од насилието на училиште завршува со смртен исход, но затоа пак, не се ретки трајни физички повреди (на пример оштетување на видот, губење на некој заб и слично). Психичките повреди пак, многу често остануваат подолго, а понекогаш и доживотно го ~~оневозможуваат~~ доброто функционирање на лицето што било жртва. Најчестите акутни психолошки последици од насилиство се следниве:

- намалување на школскиот успех
- намалување на самодовербата
- раздразливост и емоционална нестабилност
- губење на концентрацијата
- проблеми со исхраната и сонот
- депресивност и анксиозност (постојано стравување)
- посегнување по алкохол, дрога и тутун
- размислување или обид за самоубиство

Но, последици од насилието немаат само жртвите. Агресорите кои не биле научени од возрасните како да ги насочат импулсите кои ги прават агресивни, исто така се соочуваат со последици во иднина. Искуството покажува дека тие:

- стануваат агресивни родители
- немаат успешни пријателски и љубовни врски
- често доаѓаат во судир со законот

Што е најважно да направат училиштата и родителите за да се превенира и надмине насилието?

- Учениците, наставниците и другите возрасни во училиштето, како и родителите треба добро да знаат што е насилие и кои се неговите ефекти.
- Никој од нив не смее да го третира насилието како „детска игра“ или нормален начин на кој децата комуницираат меѓу себе. Уште помалку, насилието смее да се оправдува кога го вршат возрасните врз учениците, само затоа што го оправдале како начин за да го натераат ученикот/чката да биде дисциплиниран/а или подобро да учи.
- Училиштето треба да воведе правила на однесување кои ќе спречат ненамерно повредување, како и санкции што ќе се приманат при намерното повредување.
- Училиштето треба да направи свој план за тоа како се постапува кога ќе дојде до насилиство (каде може да се обрати жртвата, кој се повикува и како се реагира).

- Учениците треба да се охрабрат да им кажуваат за тоа што се случува на училиште и на родителите и на наставниците и на стручните служби.
- Наставниците и учениците би требало да набљудуваат дали се случува насилиство и одвреме-навреме да се изјаснуваат преку анонимни прашалници.
- Добро е учениците да стекнат вештини за миролубиво разрешување конфликти (на пример, на часовите по животни вештини или низ посебни дополнителни обуки). Не помалку важно е низ истите форми учениците да ги унапредат своите социјални вештини и самодоверба.
- Училиштето треба да прави напори да се унапреди соработката со родителите и со службите надвор од училиштето кои можат да бидат од помош (Центри за социјална работа, за ментално здравје и слично).

Корисни препораки за учениците, родителите и наставниците

ЗА УЧЕНИЦИТЕ

ОРГАНИЗИРАЈТЕ ГРУПА која ќе се занимава со превенција на насилиството и разрешување конфликтни ситуации по мирен пат. Поканете ги училишниот психолог/педагог или социјалниот работник и неколку наставници да ви помогнат во тоа. Ваквите групи се покажале како многу успешни во бројни училишта во светот.

УЧЕСТВУВАЈТЕ доброволно во „детектирање“ насиливо однесување (особено она кое се случува за време на одморите) и пријавете го кај наставниците или педагогот/психологот во училиштето.

Побарајте од наставниците да ви помогнат да организирате **ОБУКА ЗА НАДМИНУВАЊЕ НА НАСИЛИСТВОТО** и за миролубиво разрешување конфликти. Исто така, со наставниците може да ги обработувате овие теми за време на часовите по Образование за животни вештини.

ЗА УЧЕНИКОТ/ЧКАТА

СОСЛУШАЈ ги соучениците кога ти се жалат на нечие насиливо однесување.

ОХРАБРИ ги да ги искажат своите чувства, и уште поважно, поттикни ги да ја кажат случката на некој возрасен во училиштето или на родителите. Сподели ги твоите загрижи и чувствата во врска со тоа со родителите, но не и со другите другарчиња – освен ако за тоа не си добил/а дозвола од оној/онаа што ти ја раскажал/а случката во доверба.

ПРИДОНЕСИ во правењето план и правила на оденсување кои ќе го спречат насилиството во училиште.

ОДНЕСУВАЈ СЕ според правилата и планот кои со кои треба да се спречи насилиството во училиште.

ЗА РОДИТЕЛИТЕ

ОХРАБРЕТЕ ГО ДЕТЕТО ДА ЗБОРУВА ЗА СВОИТЕ ГРИЖИ И ДА ГИ ИЗРАЗУВА ЧУВСТВАТА – многу е важно децата да се чувствуваат удобно кога зборуваат за непријатностите со кои можеби се соочуваат на училиште. Доколку детето ви се пожали на нешто, а вие се однесувате како тоа да е само „детска работа“ и не е нешто на што треба да се обрне внимание, многу е веројатно дека следниот пат нема веќе да покаже желба да се отвори.

УВАЖЕТЕ ГИ ЧУВСТВАТА НА ДЕТЕТО – често пати, родителите, особено кога се работи за нивните машки деца, не сакаат да се соочат со тоа дека и тие може да покажат слабост и страв. Многу важен аспект на градењето доверба кај детето е да покажете почит за неговите/нејзините чувства, без разлика дали тие ви се прифатливи или не.

ОХРАБРЕТЕ ГО ДЕТЕТО ДА ПРЕЗЕМЕ АКЦИЈА во врска со безбедноста на училиште. Најмалку што може да стори е да го пријави насилиството кај наставниците или стручната служба.

НАУЧЕТЕ ДА ГИ ПРЕПОЗНАВАТЕ ОДНЕСУВАЊАТА кои укажуваат на тоа дека детето можеби е жртва на насилиство – многу често, неочекуваниот пад на успехот кај некои деца може да се должи на тоа што тие се жртва на насилиство – особено сексуално или пак малтретирање (булинг). Но, постојат и низа други знаци кои можат да укажат на истата ситуација: промени во начинот на исхрана (премалку или премногу јадење), проблеми со спиењето, општа незаинтересираност, незаинтересираност за другарување, депресивност или постојана вознемиреност, повлекување во себе, одбивање да се оди на училиште, болки во stomакот, грбот или главоболки.

НИКОГАШ НЕМОЈТЕ ДА ГИ ИГНОРИРАТЕ ИНФОРМАЦИИТЕ од наставниците, стручната служба или соучениците, дека вашето дете насилено се однесува. Иако на некои родители можеби не им пречи ако детето е насилено, бидејќи на тоа гледаат како на „снаодливост“, „надмоќност“ или пак „мажественост“, секогаш треба да имаат на ум дека насилиникот всушност прибегнува кон агресија затоа што не се чувствува силен. Повредувањето на другите е начин (и тоа опасен и недозволив) за да се покаже пред себе си и пред другите дека всушност не е така. Затоа е важно да се запомни дека и на учениците кои спроведуваат насилиство, а не само на жртвите, им треба помош.

ЗА НАСТАВНИЦИТЕ

НАУЧЕТЕ ги учениците што е насилишко однесување на училиште и помогнете им да го идентификуваат.

ОХРАБРЕТЕ ГИ УЧЕНИЦИТЕ ДА ЗБОРУВААТ ЗА СВОИТЕ ГРИЖИ И ДА ГИ ИЗРАЗУВА ЧУВСТВАТА во врска со насилиштото на училиште. Многу е важно децата да се чувствуваат удобно кога зборуваат за непријатностите со кои можеби се соочуваат на училиште и да ја стекнат довербата во вас.

УВАЖЕТЕ ГИ ЧУВСТВАТА НА УЧЕНИЦИТЕ – насилиштото не е „детска работа“ и не е неминовно искуство на патот кон зрелоста.

ПОДДРЖЕТЕ ГИ УЧЕНИЦИТЕ ДА ПРЕЗЕМАТ АКЦИЈА во врска со безбедноста на училиште. Најмалку што можат да сторат е да го пријават насилиштото кај наставниците или стручната служба.

ПОМОГНЕТЕ им на учениците да дојдат до свои употребливи **ПРАВИЛА** на однесување на училиште кои ќе обезбедат максимум заштита од насилиштво и ненамерно повредување.

ОРГАНИЗИРАЈТЕ повремени анонимни проверки (преку прашалници) за состојбата во врска со насилиштот во вашето училиште односно класот.

НАУЧЕТЕ ДА ГИ ПРЕПОЗНАВАТЕ ОДНЕСУВАЊАТА кои укажуваат на тоа дека детето можеби е жртва на насилиштво.

Никогаш **НЕМОЈТЕ ДА ГИ ИГНОРИРАТЕ ИНФОРМАЦИИТЕ** од учениците за насилишкото однесување на нивните соученици, а уште помалку оние за насилишко однесување на некои ваши колеги.

НЕ ЗАБОРАВАЈТЕ ДЕКА ВИЕ СТЕ МОДЕЛ НА УЧЕНИЦИТЕ. Доколку употребувате насилини методи во однесувањето кон нив, тие исто така ќе бидат насилини со другите.

Брошурата е резултат на соработката меѓу наставниците вклучени во проектот Училиште по мерка на детето (димензијата Здравје, безбедност и сигурност) и експертите од Центарот за Човекови права и разрешување.

Во проектот учествуваа следниве 10 училишта:

ОУ „Ѓорги Сугарев“ – Битола

ОУ „Малина Поп-Иванова“ – Кочани

ОУ „Санде Штерјоски“ – Кичево

ОУ „Јордан Хаџи Константинов –Цинот“ - Велес

ОУ „11th Октомври“- Скопје

ОУ „Васил Главинов “- Скопје

ОУ „Гоце Делчев“- Скопје

ОУ „Братство-Башкими“ – Гостивар

ОУ „Димитар Влахов“ – Штип

ОУ „Крсте Петков Мисирков“ - Радовиш

Уредници:

Николина Кениг

Виопета Петроска-Бешка

Дизајн: Сашо Н. Алушевски